

JÄRELDAV STATISTIKA

Väljavõttelise vaatluse vead

Valim<>valim, valim<>populatsioon

1) Tõenäosusteooria tsentraalne piirteoreem:

kui mistahes populatsioonist tuletada suuri ühesuguste mahtudega valimeid, siis on nende valimite keskväärtused peaaegu normaaljaotusega.

2) Valimite keskväärtuste aritmeetiline keskmine $\approx$ populatsiooni keskväärtus.

Valimi keskväärtus paikneb:

$$95\% \quad M_{\text{pop}} \pm 1,96 \sigma_{\text{pop}}$$

$$99\% \quad M_{\text{pop}} \pm 2,58 \sigma_{\text{pop}}$$

$$99,73\% \quad M_{\text{pop}} \pm 3,0 \sigma_{\text{pop}}$$

$$\sigma_{\text{pop}} = ?$$

Valimi keskväärtuste teoreetilise jaotuse standardhälve on väljavõtu vea mõõduks. Teda nimetatakse keskväärtuse standard e esindusveaks ($SE_{M,m}$).

$$SE_M = \sigma_{\text{pop}}/\sqrt{N}, \text{ kus}$$

$$SE_M = \sigma_{\text{valim}}/\sqrt{N}$$

Näide.

Kui kaugel eeldame valimi keskväärtust $M_V=75$ asuvat populatsiooni keskväärtusest M_{pop} , kui $\sigma_V=18$, $N=36$?

$$SE_M = 18/\sqrt{36} = 3$$

$$M_V - Z \cdot SE_M \leq M_{\text{pop}} \leq M_V + Z \cdot SE_M$$

$$0,3174 \quad 68,26\% \quad 75 \pm 1,0 \cdot 3 \quad 72,0 \leq M_{\text{pop}} \leq 78,0$$

$$0,05 \quad 95\% \quad 75 \pm 1,96 \cdot 3 \quad 69,1 \leq M_{\text{pop}} \leq 80,9$$

$$0,01 \quad 99\% \quad 75 \pm 2,58 \cdot 3 \quad 67,3 \leq M_{\text{pop}} \leq 82,7$$

$$0,0027 \quad 99,73\% \quad 75 \pm 3,0 \cdot 3 \quad 66,0 \leq M_{\text{pop}} \leq 84,0$$

Usaldusnivoo - tõenäosus jääda usaldusvahemikku.

Olulisuse nivoo - tõenäosus jääda väljaspoole usaldusvahemikku (p, α).

Student'i jaotus (t-väärtused)

Valimi väikeste mahtude korral pole tegu mitte normaal-, vaid Student'i jaotusega (t-jaotusega).

Et saada t-jaotuse korral usaldatavusnivood, mille piires asub 95% teoreetilisi valimi kesk-väärtusi, tuleb meil standardhälbe ühikutes liikuda M_{pop} suhtes kaugemale.

t-jaotus sõltub valimi suurusest.

t-väärtused		
Vabadus astmed	$p=0,05$	$p=0,01$
1	12,706	63,657
2	4,303	9,925
5	2,571	4,032
8	2,306	3,355
10	2,228	3,196
14	2,145	2,977
16	2,120	2,921
20	2,086	2,845
30	2,042	2,75
60	2,0	2,66
120	1,98	2,617
∞	1,96	2,576

Näide.

Määrata M_{pop} usaldusvahemik, kui $M_V=50$, $\sigma_V=10$, $N=17$ ($df=N-1=16$), $p=0,05$.

$$SE_M = 10/\sqrt{17} = 10/4,12 = 2,42$$

$$M_V - t_p * SE_M \leq M_{pop} \leq M_V + t_p * SE_M$$

$$t_{(0,05;df=16)} = 2,12$$

$$50 \pm 2,12 * 2,42 = 50 \pm 5,13; \quad 44,87 \leq M_{pop} \leq 55,13$$

Vastus: M_{pop} omab 95% tõenäosust omada väärtust 44,87 ja 55,13 vahel.

Statistilised hüpoteesid

Hüpotees - oletus, mida uurija omab tunnuste vaheliste seoste või erinevuste kohta.

Hüpoteeside kontrollimine - seose/erinevuse heakskiitmine või kummutamine teatud usaldusnivool. Näitab, kas erinevus/seos on statistiliselt oluline või ta on põhjustatud väljavõtuveast.

Nullhüpotees (H_0) - statistiliselt oluliste erinevuste puudumine.

Alternatiivne e. sisukas hüpotees (H_1) - statistiliselt oluliste erinevuste olemasolu.

Näide.

2 rühma: 11 poissi, keskmine hinne $M_V=14$, $\sigma_V= 3$
11 tüdrukut, keskmine hinne $M_V=10$, $\sigma_V= 2$. Kas rühmade keskmised hinded erinevad oluliselt?

H_0 : keskmised hinded ei erine oluliselt;

H_1 : keskmised hinded erinevad oluliselt.

$$t_{0,05} = 2,09; \quad t_{arvutuslik} = 3,67$$

Kriitiline väärtus - kriteeriumi väärtus, mille korral veel kehtib H_0 .

I ja II liiki viga

I liiki viga - tõese H_0 kummutamine; $\alpha=0,05$

II liiki viga - väär H_0 vastuvõtmine; β

I liiki viga vähendamiseks vähendada olulisuse nivood p või suurendada valimi mahtu. See aga suurendab teist liiki viga tõenäosust.

Kriteeriumi võimsus $= 1 - \beta$, so. tõenäosus kummutada H_0 , mis ongi tegelikult vale.

Kriteeriumi efektiivsus $= (N_{\text{param}}/N_{\text{mitteparam}})*100\%$, so. kuivõrd peame suurendama valimi mahtu, et mitteparameetiline kriteerium muutuks sama võimsaks kui parameetiline kriteerium.

Näide.

Kriteeriumi efektiivsus = 70%, $N_{\text{param}}=21$

$N_{\text{mitteparam}}= 21*100/70= 30$.